
СВОЄРІДНІСТЬ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ «КАЗКИ ПРО МАРУ́» ЛІНИ КОСТЕНКО

Апоненко І. М.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-426-9-1>

ВСТУП

Казка є найбільш розвинутою формою фольклорного епосу, є одним з джерел художньої літератури в цілому. Казка – це художнє відображення людського буття, що є основою її довгого життя, в тому числі в літературі ХХ століття. Літературна казка продовжує традиції народної, розвиває її можливості, що не були реалізовані під час життя фольклорних казкових жанрів. Таким чином можна говорити про існування літературних казок різної родової специфіки, наприклад казки-поєми.

Як зазначає М. Мельник, «поема, як правило, має розгорнений сюжет, низку взаємопов'язаних подій і їх учасників – персонажів. Персонажів треба іменувати, причому з багаторазовим повторенням. А поезія не терпить повторень без спеціального стилістичного узаasadнення. Тому проблема онімічних повторень (і способів їх уникнення) є вагомим чинником побудови ономастичного простору поеми. Оніми мають працювати на цілий художній текст, а він у поемі обсяжніший, ніж у вірші. Тому тут на власні назви лягає більш вагоме функціональне навантаження. При цьому ономастика поеми залишається ономастикою поезійною, будуючись за законами віршованого тексту з його конотативним – тропейним та експресивним наповненням»¹.

Отже, актуальним є вивчення питання про те, як відбувається життя казки в літературі, а саме у формі поетичної казки на прикладі поетонімів першого великого твору Ліни Костенко «Казка про Мару́». Метою є аналіз ономастичного простору казки, його склад, структура, семантичне та функційне навантаження.

---

¹ Мацько Л.І. Стилїстика української мови : підручник. К. : Вища школа, 2003. С. 10.

1. Семантико-стилістичні особливості поетонімів

«Казки про Мару́» Ліни Костенко

Багато творів Ліни Костенко мають фольклорну основу, одним з таких є перша поетична «Казка про Мару́» (1958 р.).

Відповідним чином побудовано й онімний простір. Зачин казки традиційний. У першому ж рядку представлений онім:

*Це було за царя **Тимка**,
Як земля була тонка –
Пальцем ткнеш
І воду п'єш.
На оболоні пасуться коні,
А в копитному сліду по рибині плаває².*

У народних казках достатньо часто використовують подібні вислови з різними іменами, що стали фразеологізмами із хронологічною вказівкою «дуже давно, у дуже давні часи»³, наприклад: «за царя **Гороха (Митрохи)**, як (коли) людей було трохи...; за царя **Панька (Тимка)**, як була земля тонка...; за царя **Хмеля**, як було людей жменя...; за царя **Горошка**, коли людей було трошки...»⁴.

Із персонажів лише четверо мають імена. Розглянемо структуру власних імен твору:

1. Одночленні власні імена: **Марія (Мару́, Марися), Галя**.
2. Двочленні власні імена: **Мудра Баба (Баба), Дурний Чоловік**.

Знайомство з головною героїнею казки відбувається ще до того, як поетеса називає її ім'я, вже тоді Ліна Костенко готує читача до дволітності дитини, що призводить й до вживання різних варіантів імені:

*Як поглянути з правого боку –
то хороше дитя, нівроку.
Личко біле, наче намітка.
Око – сонцем прогріта квітка.
А брова – як тонкий листочок.
А щока – ясний пелюсточок.
А вуста – лісова полуниця.
А волосся – яра пшениця.
Як поглянеш з лівого боку –
ой, потворне ж диття, нівроку!
Рудувата пляма на скроні.*

---

² Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 255.

³ Філат Т. В. Своєрідність пейзажної лірики Ліни Костенко (поезії розділу «Хочеться чуда і трішки вина» збірки «Триста поезій»). URL : <https://repo.dma.dp.ua/5526/2/Ліна%20Костенко%2C%20%20НОБЕЛЯ.pdf>.

⁴ Філат Т. В. Там само.

Ніс без ніздрі.
Повіки червоні.
Око вовче, а зуби щучі,
а вуста – мов змії повзучі.
А волосся над головою –
як пустир, що заріс кропивою
На дитині це позначилось –
двосликою народилась.
З цього боку – мов квітка леліє.
З того боку – мов звір визира...
Охрестили дитину – **Марія**.
А прозвали її – **Марá**⁵.

Саме тому головна героїня казки має й різні варіанти іменування: **Марія** – **Марá**, а також форму імені – **Марися**. Офіційне ім'я **Марія** в казці зустрічається лише один раз: «Охрестили дитину – **Марія**»⁶. Варіант **Марá** – три рази: у назві – «Казка про **Мару́**», та два рази в тексті: «А прозвали її – **Марá**»⁷; «...щоб ніхто на **Мару́** не дивився»⁸.

Значною мірою виразність поетичного мовлення залежить і від ставлення автора до змісту висловлювання і досягається ретельним і вмилім відбором мовних засобів, в тому числі власних імен, що, в свою чергу, вимагає досконалого знання мови, її виражальних можливостей, найтонших відтінків значень. Саме в цьому уривку ми можемо відзначити, що, за зауваженням Г. Денискіної, «найуживаніший виражальний засіб протиставлення у Ліни Костенко – антитеза, як проста (нерозгорнута і розгорнута), так і складна. Ця стилістична фігура створена за рахунок не тільки лексичних антонімів, але й контекстуальних»⁹. Антитеза визначається науковцями як «риторична фігура, що полягає у зумисне підкресленому зіставленні двох протилежних, але пов'язаних між собою понять, явищ, речей, ідей та образів для підсилення вражень, для більшої переконливості»¹⁰.

Антитеза у казці застосована не тільки у використанні мовних засобів (антонімів при описі героїні: «з правого боку – ...хороше дитя»; «з лівого боку – потворне дитя...»; «вуста – лісова полуниця»; «вуста –

---

⁵ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії / Упоряд. Осип Зінкевич*. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 256–257.

⁶ Костенко Ліна. Там само. С. 257.

⁷ Костенко Ліна. Там само. С. 257.

⁸ Костенко Ліна. Там само. С. 258.

⁹ Денискіна Г. О. Лінгвопрагматичний та стилістичний потенціал антонімів у поетичних творах Ліни Костенко (порівняльний аналіз ранніх та сучасної збірок). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Випуск 7. 2017. С. 31.

¹⁰ Мацько Л. І. *Стилістика української мови : підручник*. К. : Вища школа, 2003. С. 367.

мов змій повзучі» та ін.), а й у представлених іменах: *Марія* – *Марá* (наприклад, як канонічне – неканонічне ім'я).

Так, *Марі́я* – жіноче особове ім'я. Походить від єврейського імені Міріам (івр. מִרְיָם). Потрапило до української мови через грецьку¹¹. З давньоєврейської мови ім'я перекладається як «улюблена» і «бажана» – але в той же час «гірка» і «вперта», як характер і зовнішність героїні¹². Це власне ім'я поширене у багатьох країнах Європи, Африки та Америки. Найвідоміша його носійка – Діва Марія, мати Ісуса Христа.

Інший варіант імені героїні – *Марá*. Автори «Малорусско-німецького словаря»¹³ вважають, що в слов'янській традиції існує декілька імен, які можуть бути згруповані біля подібного подібного поєднання фонем **m...r...(k)* и **m...k...r*; *Mara*, *Mo/arena*, *Markita*, *Makrina*. Іноді ім'я *Mara*, *Mo/arena* могли замінювати християнські власні назви *Марія* и *Марина*.

У давніх слов'ян ім'я *Марá* викликало трепет і страх одночасно. «Дочка Лади і Сварога – *Мара* відносилась до роду богів, яких боялися і шанували одночасно. Богиня *Мара* у давніх слов'ян асоціювалася з зимою і смертю. Вони вірили, що *Мара* всіма силами намагається знищити сонце і продовжити холодний період року. Таємні жертівні капища богині були в кожному селищі. Їй підносили щедрі дари і просили про допомогу або милості. Адже за повір'ям, вона була господинею життя кожної людини. Саме *Мара* плела нитки життя людей, і тільки вона могла обірвати їх»¹⁴.

Поетеса, описуючи складнощі вибору *Мари* між прекрасним тілом і потворною душею і, навпаки, між прекрасною душею, але бридким тілом, звертається до висхідного градаційного нагромадження епітетів, ряди яких послідовно протиставляються у контексті¹⁵:

Тільки душа в тебе буде потворна –

зла,

завидюща,

підступна

і чорна.

Або як хочеш –

---

¹¹ Марія. Вікіпедія. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Марія_\(ім%27я\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Марія_(ім%27я)).

¹² Що означає ім'я Марія... URL : <https://glavred.net/horoscope/cht0-oznachaet-imyamarija-i-komu-ono-prineset-schaste-10280253.html>.

¹³ Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили: Євгеній Желеховский та Софрон Недільский. Львів, 1886. Т.1. С. 197.

¹⁴ Мара – значення і походження імені URL : <https://yakzvaty.com.ua/mara-znachennya-i-pohodzhennya-imeni/>.

¹⁵ Денискіна Г. О. Лінгвопрагматичний та стилістичний потенціал антонімів у поетичних творах Ліни Костенко (порівняльний аналіз ранніх та сучасної збірок). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Випуск 7. 2017. С. 29–38.

красу твою змушу
пересилитись навіки в душу.
Тільки тоді не жахайся змін –
будеш потворною з двох сторін.
Тільки душа в тебе буде прекрасна –
чиста,
надійна,
правдива
і ясна¹⁶.

Наведений приклад засвідчує не тільки протиставлення якісних прикметників, а ще раз через контекст пояснює вибір поетеси варіантів іменування героїні, її тонку гру словом та власними іменами – **Марія** (чиста душею, як Діва Марія) – **Марá** (потворна душею, як давня богиня смерті Мара).

У давнину дівчаток рідко називали ім'ям **Марá**, намагалися вибрати похідні від нього. У казці це також відображено, адже мати називає дівчинку лише **Марисею**:

*А тим часом дочка піростала.
Мати звала її – **Марися**
І нікуди її не пускала,
щоб ніхто на Мару не дивився*¹⁷.

Форма імені **Марися** використовується поетесою в казці найчастіше – 27 разів (утворена за допомогою суфікса **-ис-**, що запозичений з латинської мови, в основах іменників жіночого роду вказує на назви осіб жіночої статі за родом занять, непоширений¹⁸, у поетонімі набуває пестливого значення: **Марá**→**Марися**). Як зазначає Н. Мудрова, дуже часто в онімній грі використовуються саме зменшувально-пестливі суфікси¹⁹.

Загалом різні тропи активно використовуються в літературі достатньо давно, особливо онімні порівняння з міфологічними, фольклорними, біблійними персонажами, можуть подаватися автором опосередковано, наприклад, за допомогою фразеологічних одиниць, наприклад:

– *А ти придивися.*
*Це ж я, **Марися!***
– *Балакай...*
Не схожа.

---

¹⁶ Костенко Ліна. Казка про Мару. *Поетії / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 276.*

¹⁷ Костенко Ліна. Там само. С. 258.

¹⁸ Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. С. 381.

¹⁹ Мудрова Н. В. Поетика онімної гри : монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 38.

*То була добра дівка,
а це якась кара Божжа*²⁰.

Бóжа кáра – у християнському віровченні – покарання Богом (Господом) своїх рабів за вчинені гріхи; здавна вірили в Божі насланні з Неба, передусім у вигляді блискавки й грому; це вважалося Божою ласкою і Божим милосердям, тому казали: «Загорілося від Божої ласки», «Убили Божою ласкою», «Запаліть свічку та моліться, дітки! Божа милість заходить»; зняряддям Божої кари вважалися також гадуки; *Божжа кара* – ще назва звичаю, який полягав у випробуванні винуватця вогнем, водою, залізом або через двобій; наприклад, жінку, звинувачену у чарівництві, кидали в озеро чи річку: якщо вона плавала в воді, то це була відьма, якщо тонула, – невинна; фразеологізм: [*чиста*] *ка́ра Бóжжа (Госпóдня)* – уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь; горе, нещастя, напасть²¹.

Біблійний онім **Бог** зустрічається у казці ще раз, і знову Ліна Костенко використовує його у фразеологізмі, попереджуючи матір Марисі про можливі наслідки:

*Говорили люди старі:
– Береженого Бог береже.
Не вставай тепер до зорі.
Не дивися на горе чуже.
Пий із чистого джерела,
стережися лихого слова,
щоб дитина твоя була
дуже гарна,
дуже здорова*²².

Цей фразеологізм означає – не робити дій, які випробовували б Бога, Його цілительську могутність. Якщо ти, віруючий, можеш вберегтися, бережися – і тебе Бог буде берегти теж. Є проста людська мудрість: «Береженого Бог береже!»²³.

Т. Вільчинська зазначає, що «біблійний антропонім *Бог* є найпоширенішим із теонімів: характерний для православної традиції та

---

²⁰ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії / Упоряд. Осип Зінкевич*. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 280.

²¹ Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : навчальний посібник. Київ : Довіра, 2007. С. 46.

²² Костенко Ліна. Там само. С. 256.

²³ Береженого Бог береже! URL : [https://www.vikka.ua/blogs/berezenogo-bog-berezhe/#:~:text=Це%20означає%20-%20не%20робити%20дій,%3A%20"Береженого%20Бог%20береже!"](https://www.vikka.ua/blogs/berezenogo-bog-berezhe/#:~:text=Це%20означає%20-%20не%20робити%20дій,%3A%20)

часто є елементом фразеологічних зворотів. Саме у фразеологізмах часто експлікується віра не лише в Бога, а й у людські можливості»²⁴.

У протилежність **Марисі** Ліна Костенко змальовує образ **Галі**:

*А найкращий у всьому повіті,
у повіті
і в цілім всвіті,
сидить під вербою
на Галю дивиться та руки їй гладить. А місяць
роговим гребенем солом'яне волосся хат роз-
чісує*²⁵.

Власне ім'я героїні зустрічається в казці лише у скороченому варіанті *Галя* шість разів, з них п'ять разів у якості порівняння *Галі* та *Марисі*:

1. *Руки у тебе ніжні.
Випещені та білі.
А у Галі були огрубілі*²⁶.
2. *Але хлопець знов натякає:
– Личко у тебе тендітне.
Ну, що ж, нехай собі квітне.
А у Галі було простіше, –
обвітрене і мліше...*²⁷.
3. *Але хлопець знову питає:
– Чом же родимки в тебе немає?
От у Галі була над бровою...*²⁸.
4. *Обнімає парубка Марися,
улецає ласкою своєю:
– Я така ж, як Галя, подивися.
То чого ж ти журишся за нею?*²⁹.
5. *Засміявся дужче:
– Та душа у Галі ніби сонце,
а у тебе темна й завидюща*³⁰.

---

²⁴ Вільчинська Т. Фразеологічні одиниці з теонімним компонентом як маркер національно-мовної картини світу українців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 87.

²⁵ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поетії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 286.

²⁶ Костенко Ліна. Там само. С. 283.

²⁷ Костенко Ліна. Там само. С. 284.

²⁸ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поетії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 284.

²⁹ Костенко Ліна. Там само. С. 285.

³⁰ Костенко Ліна. Там само. С. 285.

Маючи особливу специфіку, поетоніми достатньо часто використовуються в порівняльних конструкціях для більш точного опису зовнішності, рис характеру, звичок тощо.

2. Поетика і семантика онімної гри у казці Л. Костенко

У «Казці про Мару» Ліна Костенко використовує онімну гру: іменує персонажів атрибутивним словосполученням (прикметник + іменник), де апелятиви стають власними назвами. Це чаклуни «з описовими оказіональними іменами – *Мудра Баба* і *Дурний Чоловік*»³¹. Лише завдяки контексту стає зрозумілим задум поетеси щодо використання таких поетонімів:

– *Я Мудра Баба.*

У-у-у, я дуже мудра!

Я знаю все, що робиться в природі.

Але тобі не стану я в пригоді.

Така вже в мене сила споконвіку –

я можу зло зробити чоловіку,

бідю накликати,

горе замісити,

верстов на двадцять вікна перебити.

Коли захочу, –

кожного зурочу.

Коли захочу, –

лиха напорочу.

Камінний град на голови накличу.

Святого з'їм і чорта возвеличу.

В ділах недобрих я всевладна.

*А у хороших безпорадна*³².

Саме *Мудра Баба* пропонує *Марисі* звернутися зі своєю бідною до іншого чаклуна – *Дурного Чоловіка*:

– *Піди до Дурного Чоловіка.*

Одвернулась Марися:

– *Чого б я пішла?*

Ваша рада на посміх схожа.

Мудра Баба не помогла,

а дурний чоловік pomoже?!³³

---

³¹ Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1999. С. 10.

³² Костенко Ліна. Казка про Мару. *Поетії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 263-264.

³³ Костенко Ліна. Там само. С. 265–266.

У цих казкових контекстах спостерігаємо мовну, онімну гру поетеси: протиставлення поетонім – апелјатив (власна назва – загальна назва). Ліна Костенко пояснює в тексті словами *Мудрої Баби* чому саме так прозвали чаклуна:

– Е, то він же не просто дурний.

Глупота його незбагненна.

Одягав усіх, годував.

сам по світу голодний блукав.

І нікого в житті ні разу

не принизив і не образив –

ані людину,

ані звірину,

ані дитину,

ані билину...

Дивували всі, дивували,

визирали на нього з вікон.

Наміхалися, кепкували

та й назвали **Дурним Чоловіком.**

Він почув, похитав головою

і – подався в глухі ліси...³⁴

Співвідношення власних і загальних назв достатньо часто використовується в онімній грі різних письменників та поетів, але Ліна Костенко, застосовуючи цей прийом, дуже тонко надає персонажам влучну образну характеристику (*Мудра Баба* все знала, але робила погані речі; *Дурний Чоловік* – усім допомагав, творив дива, робив добро).

Окрім того, розглядаючи ці оказіональні поетоніми Ліни Костенко, варто зупинитися на кількох суттєвих рисах її індивідуально авторського стилю, які, за спостереженням С. Дячок, «мають безпосереднє відношення до інтертекстуальних зв'язків її творчості, належачи, однак, до сфери підтексту й не здобуваючи безпосередньо-текстуального втілення»³⁵. Дослідниця пише про образ мислителя-відлюдника, філософа-аутсайдера, властивий українській літературі та притаманній поетесі (наприклад, образ Григорія Сковороди у «Марусі Чурай»). Загалом, постать мудреця-дивака належить до провідних у творчості Ліни Костенко. Як зазначає С. Дячок, у вірші «Ходить дивний чоловік по лісу» питання, поставлене ліричною героїнею філософу, звучить як явний натяк на Діогена, що ходив у день з ліхтарем і на питання «Чого шукаєш?» відповідав: «Шукаю

---

³⁴ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 266–267.

³⁵ Дячок С. О. Інтертекст у поезії Ліни Костенко : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2019. С. 109.

людину»³⁶. Алюзії на відомі сентенції античного й українського філософів («Шукаю людину» і «Пізнай себе») поглиблюють зміст поетичної мініатюри, надаючи їй рис імпліцитного тексту, характерного для творчого мислення Ліни Костенко, і водночас – на промовисту метафору, що відображує саму сутність життя, у якому перевагу над матеріальним віддано духовному (образ порожнього кошика як втілення свідомої відмови від суєти й матеріальних набутоків)³⁷. «Мотив пошуку, як і постать дивака, з'являється і у творі «У селі одному на Поділлі», герой якого, дід Карпенко, вперто шукає у степу захований скарб. Як і у згаданому вірші, тут маємо протиставлення романтичного героя, який вірить у диво, обивателям. До цього самого типу персонажа належить і *Дурний Чоловік* з раннього ліро-епічного твору авторки, «Казки про Мару»: *мудрець*, якого обивателі прозвали «*дурним*», залишає світ людей, щоб оселитися в лісі. Цей образ співвідноситься у творі з *Мудрою Бабою*, у якій неважко впізнати риси фольклорної *Яги*»³⁸.

У «Казці про Мару» Ліна Костенко вдається до варіативності вживання власного імені як способу вияву конотації, а для підсилення рис образності персонажа вживає різні апелятиви, що також надають додаткових стилістичних ефектів поетонімам: *Марія – Марá – Марися, дитина, дочка, доня, дівча; Мудра Баба – Баба, чародійка стара, чародійка сердита; Дурний Чоловік – дурний чоловік, дід, дідок, дідусь*. Такі назви дозволяють залежно від ситуації оцінити ставлення не тільки героїв один до одного, а й самої поетеси до персонажів твору.

Ліна Костенко в своїй казці використовує не тільки поетоніми персонажів, а також надає топонімічні назви. Вони найчастіше поєднані з контекстом, таким чином поетеса інтерпретує фольклорні легенди та вірування, додаючи твору загадковості, непізнаності, підкреслюючи ворожість світу, приреченість людства на страждання:

Итимеш по дорозі

до Перехрестя Блискавиць

(там, де розчахнута береза

*упала на дорогу ниць)*³⁹.

Топонім *Перехрестя Блискавиць* невід'ємний від оточуючого контекста. Як зазначено в «Словнику символів» Джека Тресиддера, блискавка є проявом гніву, сили та могутності⁴⁰, вона влучила в березу

---

³⁶ Дячок С. О. Інтертекст у поезії Ліни Костенко : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2019. С. 110.

³⁷ Дячок С. О. Там само. С. 110.

³⁸ Дячок С. О. Там само. С. 111.

³⁹ Костенко Ліна. Казка про Мару. *Поезії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 267.

⁴⁰ Тресиддер Джек. Словник символів. URL : https://www.lesjeunesrussisants.fr/dictionnaires/documents/DICTIONNAIRE_RUSSE_DES_SYMBLES.pdf

та розчахнула її («...уражена вогненным лезом, / упала на дорогу ниць»⁴¹). Адже власне **береза** виступає деревом-захисником у багатьох країнах, у слов'ян береза символізує весну та дівочтво, є символом молодих жінок⁴². Окрім того, березі приписують властивість виганяти злих духів, чи не тому поетеса поєднала власну назву **Перехрестя Блискавиць** з понівеченою березою та її неможливості захистити голову героїню від прийняття неправильного рішення.

Інший топонім **Трав'яний Тупик** пов'язаний з назвами рослин (трав та квітів), що у казці набувають статусу власних імен:

*Тимеш по стежині
до Трав'яного Тупика,
де стежка тоншає, петляє
і раптом у траві зника*⁴³.
Материнка журиється.
Болиголов хмуриється.
Вигріваються **Котики**⁴⁴.

Ліна Костенко не просто номінує рослини (**Материнка**, **Болиголов**, **Котики**), вони набувають антропоморфних рис і можуть розмовляти:

– *Сидить і кисне!* –

обізвася **Глід**.

– *Я ось надламаний
стільки літ*⁴⁵.

Насміхаються **Ротики**:

– *Ех, ти ж, мало тобі треба, щоб заплакати!*⁴⁶

Квіти **ротики** (лат. Antirrhinum), або Антиррінум, – рід трав'янистих рослин з родини Подорожникові, що охоплює близько 50 видів багаторічників, у тому числі і в'юнких, поширених у теплих поясах Землі, але здебільшого – у Північній Америці. Англіїці називають цю рослину «снепдрегон» (дракон, що кусає), французи – «вовчою пашею», а українці – «ротиками»⁴⁷. Можливо, саме завдяки своїй назві, ці рослини можуть розмовляти в казці Ліни Костенко.

Як зазначає Т. Філат, у ліриці Ліни Костенко зазвичай домінує тема гармонії людини і природи, «поетеса об'єднує мальовничу наочність пейзажу, що відтворює гостру спостережливість ліричного суб'єкта, з

---

⁴¹ Костенко Ліна. Казка про Мару. *Поетії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 272.

⁴² Тресіддер Джек. Там само.

⁴³ Костенко Ліна. Там само. С. 267.

⁴⁴ Костенко Ліна. Там само. С. 268.

⁴⁵ Костенко Ліна. Там само. С. 269.

⁴⁶ Костенко Ліна. Там само. С. 268.

⁴⁷ Культура ротики садові (особливості вирощування та зберігання). URL: <https://agrarii-razom.com.ua/culture/rotiki-sadovi>.

передачею його емоцій, породжених особливим органічним зв'язком з рідною українською природою, найчастіше заснованим на їхній гармонійній єдності»⁴⁸.

Так і *Марися* прислухається до порад *Глоду*⁴⁹ та спілкується з ним:

Але ж дивиться вслід

недовірливий Глід:

– Що?

Упала?

Лежиш?

Надірвалась?

Ех, ти ж!

І з гілля на траву

тихо капає кров...

– Глоде!

Чуєш?

Живу!

Так бувай же здоров!

Я не впала, іду

крізь поля і гаї!

Так спасибі ж тобі

*за поради твої!*⁵⁰

3. Функції поетонімів у «Казці про Мару» Ліни Костенко

Використання різноманітних поетонімів (власних імен персонажів, теонімів та топонімів) сприяє виконанню ними таких функцій у казці:

1. *Номінативна* (притаманна всім власним назвам).

2. *Експресивна* функція: найчастіше представлена в семантично забарвлених формах поетонімів. Адже в казковому художньому творі найчастіше представлені найменування з суфіксами (*Марися*), демінутиви (*Галя*), а також авторські оказіоналізми (*Мудра Баба*, *Дурний Чоловік*).

---

⁴⁸ Філат Т. В. Своєрідність пейзажної лірики Ліни Костенко (поезії розділу «Хочеться чуда і трішки вина» збірки «Триста поезій»). URL : <https://repo.dma.dp.ua/5526/2/Ліна%20Костенко%2C%20%20НОВАБЕЛІА.pdf>.

⁴⁹ *Глід* – чагарник або дерево з сімейства Рожевих, висота якого може досягати 4 м. Його пагони усіяні численними колючками. Листя глоду зелене, чергове, короткочерешкове, має прилистки. Воно відрізняється великими зубцями і має довгасту форму. Суцвіття рослини утворюють багатоквіткові густі щитки. Плоди глоду довгасті та м'ясисті, *темно-червоного* або *оранжевого* відтінку, з 1–5 кісточками. М'якоть плодів борошниста, терпка. Висушені ягоди глоду тверді й зморшкуваті, яблукоподібні, колір варіюється від жовтого до чорного. Їхній смак має легку солодкість, запах відсутній [16].

⁵⁰ Костенко Ліна. Казка про Мару. *Поезії* / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 270–271.

3. *Хронотопічна* функція: поетоніми мають інформаційно-оцінну значущість (*Це було за царя Тимка, / Як земля була тонка*⁵¹, вказує на час, коли відбувалися події казки).

4. *Фатична* функція або перейменування (*Марія – Марá*).

5. *Семантико-стилістична* функція: перехід апелятивів у розряд власних назв (*Материнка, Болиголов, Котики, Ротики, Глід*).

Окрім того, як зазначає М. Торчинський, при вивченні географічних назв О. Фонякова виділяє різновид цієї функції: *піднесено-лірична*⁵², яка притаманна топонімам (*Перехрестя Блискавиць, Трав'яний Туник*).

6. *Ритмічна* функція. Ритмічність є будівним компонентом багатьох поетичних творів, у тому числі й казок, а евфонічні властивості поетонімів лише сприяють застосуванню цієї функції:

- *Це було за царя Тимка,
Як земля була тонка*⁵³...;
- *Тимеш по дорозі
до Перехрестя Блискавиць
(там, де розчахнута береза
упала на дорогу ниць)
Тимеш по стежині
до Трав'яного Туника,
де стежка тоншає, петляє
і раптом у траві зника*⁵⁴;
- *Вигріваються Котики.
Насміхаються Ротики*⁵⁵...;
- *– Сидить і кисне! –
обізвався Глід. –
Я ось надламаний
стілки літ*⁵⁶;
- *Відахнувся Дурний Чоловік,
сльози блиснули з-під повік*⁵⁷;
- *– А ти придивися.
Це ж я, Марися!*⁵⁸

---

⁵¹ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 255.*

⁵² Торчинський М. М. Функції власних назв у художньому мовленні. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24863/Torchynskyi.pdf?sequence=1>.

⁵³ Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії / Упоряд. Осип Зінкевич. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 255.*

⁵⁴ Костенко Ліна. Там само. С. 267.

⁵⁵ Костенко Ліна. Там само. С. 268.

⁵⁶ Костенко Ліна. Там само. С. 269.

⁵⁷ Костенко Ліна. Там само. С. 277.

⁵⁸ Костенко Ліна. Там само. С. 280.

7. *Алюзійна* функція. «Алюзійний наратив» творчості Ліни Костенко характеризується «багатшаровістю»: до складних асоціативних зв'язків залучається не тільки конкретне культурне явище, а і його інтерпретації, що дозволяють окреслити певний дискурс, традицію рецепції літературного образу, мотиву, теми⁵⁹. Такі алюзії на біблійні та фольклорні тексти, античні легенди та історію у казковому творі поетеси проявилися на рівні власних імен персонажів (*Марія* → *Діва Марія*; *Мара* → *давня слов'янська богиня зими і смерті Мара*; *Дурний Чоловік* → *відлюдник-філософ, мудрець*; *Мудра Баба* → *чародійка, відьма, Баба Яга*).

ВИСНОВКИ

Аналіз поетонімів «Казки про Мару́» показує, що не зважаючи на свій перший досвід у написанні великого ліро-поетичного твору, власним назвам у казці Ліни Костенко притаманна поліфункційність, наприклад поетеса вживає поетоніми у таких функціях: номінативна, експресивна, характеристична, семантико-стилістична функції та ін.

Авторка використовує в казці й багатство онімних мовних засобів (лексичних, граматичних, словотворчих, семантичних, синтаксичних тощо):

- застосування форми множини в назві *Перехрестя Блискавиць*;
- суфіксація (для утворення експресивної форми власного імені – *Марися*);
- порівняння (*Галя* – *Марися*), okazіоналізми (*Мудра Баба*, *Дурний Чоловік*);
- використання апелятивів у якості власних імен персонажів (*Материнка*, *Болиголов* та ін.);
- застосування інтертекстуальних зв'язків (*Марія* – *Марá*).

Усі види тропів, як відомо, активно використовуються в літературі з давніх давен, але, як показують дослідження, залежно від мети вони можуть виступати стилістичними засобами, прийомами мовної гри, наприклад, введення антитези при використанні варіантів імені персонажа (*Марія* – *Марá*).

Типовим для творчості Ліни Костенко є звернення до теонімів, вклучення біблійних імен до тексту казок допомагає увиразнити вияв почуттів, адже в онімній грі використовується властивість власних імен передавати емоції: *кара Божя*, *Береженого Бог береже*.

Отже, «Казка про Мару́» Ліни Костенко збагачується за рахунок більш вільної гри словом у системі різноманітних зв'язків та

---

⁵⁹ Мацько Л.І. Стилістика української мови : підручник. К. : Вища школа, 2003. С. 80–81.

переплетень онімних та загальних компонентів, що створює яскраву індивідуальність авторської казки.

АНОТАЦІЯ

У сучасній лінгвістиці дослідження поетонімів пояснюється особливою увагою до таких проблемних питань лексикології та стилістики, як своєрідність семантики власного імені, характер смислової трансформації слова в художньому тексті, системність іменування персонажів у творчій практиці письменника. Ономастична лексика, поряд з апелятивною, має найбагатші можливості для дослідження проблем теорії та практики номінації. Зокрема, поетоніми дозволяють відкривати в художніх текстах нові відтінки смислів, що й використовує Ліна Костенко в «Казці про Мару» для реалізації конкретних завдань. А саме, опису ономастичного простору казки, аналізу його складу, структури, семантичного та функційного навантаження, розгляду ономастичної гри. Система поетонімів казки Л. Костенко будується на основі синтезу різних онімних елементів традиційної народної казки, а також попередньої літературної традиції (*Марія – Марá*). У сфері онімотворення представлена суфіксація та квалітативні власні імена, що притаманно українським фольклоронімам (*Марися, Галя*). Онімний простір казки збагачено Л. Костенко і за рахунок більш вільної гри словом у системі різноманітних зв'язків та переплетень онімних та загальних компонентів (*Дурний Чоловік, Мудра Баба; Материнка, Глід*). Типовим для творчості Ліни Костенко є звернення до теонімів, включення біблійних імен до тексту казок допомагає у виразити вияв почуттів, адже в онімній грі використовується властивість власних імен передавати емоції (*кара Божя, Береженого Бог береже*). Крім того, поетонімам Ліни Костенко притаманна поліфункційність.

Література

1. Береженого Бог береже! URL : [https://www.vikka.ua/blogs/berezhenogo-bog-berezhe/#:~:text=Це%20означає%20-%20не%20робити%20дій,%3A%20"Береженого%20Бог%20береже!"](https://www.vikka.ua/blogs/berezhenogo-bog-berezhe/#:~:text=Це%20означає%20-%20не%20робити%20дій,%3A%20) (дата звернення: 26.07.2023 р.).

2. Вільчинська Т. Фразеологічні одиниці з теонімним компонентом як маркер національно-мовної картини світу українців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 84–89. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.2\(44\).84-89](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.2(44).84-89)

3. Глід. URL : <https://liktravy.ua/useful/encyclopedia-of-herbs/glodulody> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

4. Денискіна Г. О. Лінгвопрагматичний та стилістичний потенціал антонімів у поетичних творах Ліни Костенко (порівняльний аналіз ранніх та сучасної збірок). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Випуск 7. 2017. С. 29–38.

5. Дячок С. О. Інтертекст у поезії Ліни Костенко : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2019. 186 с.

6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : навчальний посібник. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

7. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз». URL : http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_UO.pdf (дата звернення: 28.06.2023 р.).

8. Костенко Ліна. Казка про Мару́. *Поезії / Упоряд. Осип Зінкевич*. Балтімор – Париж – Торонто: Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. С. 255–286.

9. Культура ротики садові (особливості вирощування та зберігання). URL : <https://agrarii-razom.com.ua/culture/rotiki-sadovi> (дата звернення: 28.06.2023 р.).

10. Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили: Євгеній Желеховский та Софрон Недільский. Львів, 1886. Т.1. 590 с.

11. Мара – значення і походження імені URL : <https://yakzvaty.com.ua/mara-znachennya-i-pohodzhennya-imeni/> (дата звернення: 24.07.2023 р.).

12. Марія. Вікіпедія. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Марія_\(ім%27я\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Марія_(ім%27я)) (дата звернення: 24.07.2023 р.).

13. Мацько Л.І. Стилістика української мови : підручник. К. : Вища школа, 2003. 426 с.

14. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1999. 21 с.

15. Мудрова Н. В. Поетика онімної гри : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 144 с.

16. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.

17. Торчинський М. М. Функції власних назв у художньому мовленні. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24863/Torchynskyy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 25.07.2023 р.).

18. Тресиддер Джек. Словник символів. URL : https://www.lesjeunesrussisants.fr/dictionnaires/documents/DICTIONNAIRE_RUSSE_DES_SYMBLES.pdf (дата звернення: 27.07.2023 р.).

19. Філат Т. В. Своєрідність пейзажної лірики Ліни Костенко (поезії розділу «Хочеться чуда і трішки вина» збірки «Триста поезій»).

URL: <https://repo.dma.dp.ua/5526/2/Ліна%20Костенко%2С%20%20НОБЕЛЯ.pdf> (дата звернення: 28.07.2023 р.).

20. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 1993. Книга 2. 984 с.

21. Що означає ім'я Марія... URL: <https://glavred.net/horoscope/что-означает-имя-мариya-i-кому-ono-prineset-schaste-10280253.html> (дата звернення: 24.07.2023 р.).

Information about the author:

Aronenko Inna Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Language Training Department and Humanities

Dnipro State Medical University

9, Volodymyra Vernadskoho str., Dnipro, 49044, Ukraine